

КОСТЕНКО

Олександр Миколайович — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ОПТИКУ СОЦІАЛЬНОГО НАТУРАЛІЗМУ

У статті у світлі соціального натуралізму розглянуто проблеми виявлення сутності феномену штучного інтелекту, а також визначення його ролі і можливостей при використанні в суспільному житті. Автор доводить, що штучний інтелект — це цифрове знаряддя праці, тобто лише інструмент у руках людей, який вони використовують відповідно до своєї соціальної культури. Завдяки появі цього цифрового знаряддя створюється новий соціальний комплекс — «людина з інструментом «штучний інтелект» у руках», який уже впливає на суспільне життя. Розкритиковано ілюзію, що штучний інтелект може мати властивості суб'єкта і здатний вийти з-під влади людини, постати над нею. Автор доходить висновку, що за умови розвитку соціальної культури штучний інтелект може і має бути ефективним інструментом у руках людей, що сприятиме забезпеченню добробуту і соціальному прогресу людства загалом і народу України зокрема.

Ключові слова: штучний інтелект, натуралістичний світогляд, соціальний натуралізм, інструментальна концепція.

Обтесати камінь у грубий інструмент — це великий крок в розвитку людства.

Чарльз Дарвін

ШІ має розширювати можливості людей, а не замінювати їх.

Марк Цукерберг

Сьогодні проблема так званого штучного інтелекту (ШІ) набуває екзистенційного значення для всього людства. Зокрема, небезпека полягає в тому, що знаходяться соціопати, які намагаються використати унікальні можливості ШІ для перебудови світопорядку, керуючись при цьому сваволею й ілюзіями. І це вже відображається в суспільному дискурсі.

1 червня 2026 р. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш, представляючи документ «Попередня доповідь Незалежної міжнародної наукової групи зі штучного інтелекту»¹ (цю

¹ Preliminary Report of the Independent International Scientific Panel on AI. <https://surli.cc/foqhjm>

експертну групу було сформовано в лютому цього року під егідою ООН), закликав не відкладати розроблення правил у сфері штучного інтелекту. У доповіді, зокрема, зазначено, що в перспективі «розрив між стрімко зростаючими функціональними можливостями ШІ і наявністю ефективних методів управління ризиками може призвести до катастрофічних наслідків». Крім того, документ містить застереження, що «концентрація можливостей ШІ в руках невеликої кількості компаній і країн може сприяти авторитарному захопленню контролю і підірвати демократичну підзвітність».

Стурбованість перспективами розвитку ШІ висловлюють і представники духовенства. Так, 25 червня 2026 р. було оприлюднено енцикліку Папи Римського Льва XIV під назвою «*Magnifica Humanitas*» (Величне людство), в якій він розмірковує над соціальною доктриною Церкви в умовах стрімкого розвитку ШІ. Папа зазначає, що «Величне людство, створене Богом, сьогодні стоїть перед вирішальним вибором: звести нову вавилонську вежу чи збудувати місто, де Бог і людство мешкають разом»².

Спробуємо подивитися на проблему штучного інтелекту крізь оптику **натуралістичного світогляду**.

Натуралістичний світогляд — це світогляд, згідно з яким є три форми природи: фізична природа, біологічна природа і соціальна природа. Причому кожна з них існує за своїми законами: фізична природа — за законами фізичної природи, біологічна природа — за законами біологічної природи, соціальна природа — за законами соціальної природи.

Вчення про соціальну форму природи, що існує за своїми законами — законами соціальної природи, називається соціальним натуралізмом³. Джерелом соціального натура-

лізму є, зокрема, ідеї стоїків, Арістотеля, Цицерона, Гуго Гроція, Джона Локка, Бенедикта Спінози, Адама Сміта, Шарля-Луї Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Самуеля Пуфендорфа, Григорія Сковороди, Станіслава Оріховського, Томаса Джефферсона, Еміля Дюркгейма, Володимира Вернадського та інших мислителів.

Згідно із соціальним натуралізмом, життя людей у суспільстві відбувається за законами соціальної природи, зокрема за законами еволюції людства, відкритими Ч. Дарвіном. Відповідно до цих законів, поява в руках людей каменя, колеса, електрики, Інтернету щоразу змінювала життя суспільства. І завжди з появою принципово нових **знарядь праці (інструментів)** відбувається новий стрибок в еволюції людства. Саме це відзначав Чарльз Дарвін, обґрунтовуючи свою теорію еволюції людства.

У парадигмі соціального натуралізму поява так званого штучного інтелекту відіграє таку саму роль в еволюції людства, як і поява свого часу інших знарядь праці, тобто інструментів. З цього випливає, що насправді те, що прийнято метафорично називати штучним інтелектом, є **цифровим знаряддям праці**, яке використовується для автоматизації певних функцій людини, зокрема функцій її природного інтелекту.

Як же штучний інтелект змінить наше життя?

Сьогодні вже можна констатувати, що з появою ШІ і пристосуванням людей до взаємодії з ним утворюється **новий соціогенний фактор, який визначатиме життя людей, — це соціальний комплекс «людина з інструментом ШІ в руках»**. У процесі розвитку цього соціального комплексу спочатку має відбутися усвідомлення людьми ролі й можливостей ШІ, а також пристосування людей до життя з його використанням. Під час цього процесу штучному інтелекту можуть приписувати властивості, які йому не притаманні. Ці ілюзії мають бути подолані у світлі соціального натуралізму, інакше вони провокуватимуть неадекватну суспільну реакцію на ШІ.

ко О.М. Натуралістичний імператив: «Треба пізнавати закони соціальної природи і жити в злагоді з ними!». *Вісник НАН України*. 2025. № 12. С. 86—95.

² Encyclical Letter “Magnifica Humanitas” of His Holiness Pope Leo XIV on Safeguarding the Human Person in the Time of Artificial Intelligence. <https://surl.li/davfvn>

³ Детальніше про соціальний натуралізм див., напр.: Костенко О. Соціальний натуралізм — світогляд майбутнього. *Вісник НАН України*. 2006. № 10. С. 33—38; Костенко О.М. «Нові очі» для нового часу (про соціальний натуралізм). Луцьк: Терен, 2022; Костен-

Зараз досить поширеною є видимість (ілюзія), що ШІ як інструмент для природного інтелекту людини вже є самим інтелектом. Тобто проблема полягає в тому, що, керуючись видимою (ілюзією), інструменту приписують властивості людини, яка його використовує. Наприклад, ми кажемо: «літак летить у небі», «корабель пливе в морі», «ця пральна машина гарно пере одяг», «ШІ розв'язує задачу» тощо. Проте в дійсності саме люди літають, використовуючи літаки як засоби для польоту, люди плывуть, використовуючи кораблі як засоби для переміщення в морі, люди перуть одяг, використовуючи пральну машину як засіб для прання, люди розв'язують задачі, використовуючи ШІ як засіб для розв'язування, тощо. Таким чином, відбувається **антропологізація штучного інтелекту**, тобто приписування йому властивостей людини, тоді як насправді він є лише інструментом у руках людини. Завдяки цьому феномену видимості (ілюзії) люди можуть приписувати ШІ різні можливості, які йому не властиві.

Отже, сьогодні гостро постає питання про межі можливостей штучного інтелекту. Особливо людей хвилює, чи може ШІ, тобто цифрове знаряддя праці, стати загрозою для людства. Наразі точиться дискусія між прибічниками двох різних концепцій, а саме:

1) **суб'єктної концепції ШІ**, згідно з якою ШІ має здатність стати суб'єктом, що отримає владу над людьми і загрожуватиме людству як такому;

2) **інструментальної концепції ШІ**, яка стверджує, що ШІ не має здатності стати суб'єктом і отримати владу над людьми, а може бути лише інструментом у руках людей.

Згідно з інструментальною концепцією, штучний інтелект, тобто цифрове знаряддя праці, — це алгоритм, втілений у «машині», створений людьми за законами фізичної природи і призначений для автоматизації певних функцій людини — людини, яка існує в суспільстві за законами соціальної природи.

Звідси випливає висновок: штучний інтелект без людини утворитися не може!

Через невизначеність можливостей і ролі штучного інтелекту в суспільному житті вини-

кає драматичне питання: а чи не може ШІ стати загрозою для людства?

Згідно з інструментальною концепцією штучного інтелекту, загрозою № 1 для людства може бути не самий ШІ, а люди, які використовують його як інструмент для вчинення злочинів проти людства.

Для пояснення можливостей і ролі ШІ доречною може бути така метафора: скрипка — це інструмент у руках скрипаля, вона звучить лише так, як на ній грає скрипаль, а сама вона не здатна грати. Те саме стосується і штучного інтелекту, який також є інструментом. І ніколи не буде інакше!

Так звана революція ШІ полягає в тому, що він, як знаряддя розумової праці, зробить можливим те, що не могло бути можливим без нього.

Такий закон соціальної природи: інструмент (знаряддя праці) не може стати над людиною, наділеною волею і свідомістю внаслідок її соціалізації (соціального виховання) в соціальних інститутах (у сім'ї, школі, університеті, трудовому колективі тощо). Штучний інтелект як фізичний феномен не може соціалізуватися, щоб отримати волю і свідомість і стати суб'єктом, який здобуде владу над людьми.

Штучний інтелект — це штучний витвір людей, створений за законами фізичної природи, а людина — це продукт природної еволюції, внаслідок якої людина виникла як соціальний феномен, що існує за законами соціальної природи.

Те, що називають штучним інтелектом, — це імітація природного інтелекту. Суттю ШІ є саме імітація природного інтелекту людини за допомогою алгоритмів. І ніколи ШІ не вийде за межі цього статусу, як би він не розвивався. Імітація оригіналу ніколи не може стати оригіналом. Завдяки імітативності ШІ є знаряддям праці, яке відкриває нові можливості для людства.

Штучний інтелект для свого прояву потребує штучного середовища, яке називають метаверс (metaverse). Метаверс — це віртуальна реальність, у якій люди за допомогою алгоритмів мають імітувати природну реальність, що існує за законами фізичної, біологічної і соціальної природи. В метаверсі ШІ використовується

згідно з алгоритмами, які імітують (адекватно чи неадекватно) закони фізичної, біологічної і соціальної природи або створюють віртуальну (уявну) реальність, яка вільна від цих законів і в якій усе можливо. Образно кажучи, метаверс можна порівняти з топографічною картою, яка є віртуальною реальністю, що імітує природну реальність географічної місцевості і допомагає орієнтуватися вже на реальній природній місцевості.

Згідно з натуралістичним світоглядом, Мати-Природа — це найвища влада і найвищий законодавець для всього сущого. Отже, у Всесвіті нічого не може існувати поза законами фізичної, біологічної чи соціальної природи. Навіть те, що існує в уяві людини, має існувати за алгоритмами, що імітують закони фізичної, біологічної і соціальної природи. Як, наприклад, уява Леонардо да Вінчі про природу людини. Уява, яка не узгоджується з законами природи, буде патологічною (помилковою).

Тому ІІІ має бути заснований на алгоритмах, що імітують закони фізичної, біологічної і соціальної природи, інакше він буде непридатним (несправним) інструментом для використання людьми.

Звичайно, штучний інтелект буде вдосконалюватися як знаряддя інтелектуальної праці людини, яке автоматизує певні її функції. Проте між ІІІ і людиною є нездоланий рубіж. Межею для вдосконалення ІІІ як фізичного феномену, створеного руками людей за законами фізичної природи, є воля і свідомість як соціальний феномен, що утворюється за законами соціальної природи. Інакше кажучи, не можна **штучно** створити за законами фізики те, що може виникнути лише **природно** за законами соціальної природи, тобто волю і свідомість.

Тут доречно звернути увагу на запропоновану Джеремі Побером і Еріком Швіцгібелем гіпотезу про можливість «субстрату свідомості», відмінного від людського⁴. Зокрема, не біологічного, а фізичного. З неї випливає можливість існування свідомості, яка утворюється на

фізичному субстраті, що є основою ІІІ (кремній тощо). Однак, згідно із соціальним натуралізмом, феномен свідомості, властивий людині, може утворитися разом із феноменом волі лише внаслідок еволюції людини в суспільстві за законами соціальної природи. А за законами фізичної природи руками людей можуть утворитися не воля і свідомість, а їхня штучна імітація.

Інша справа, що у Всесвіті цілком можливе утворення за законами природи феноменів, подібних до волі і свідомості, але відмінних від волі і свідомості. Очевидно, можливим є також створення імітації волі і свідомості людей.

Штучний інтелект не може мати волі і свідомості, оскільки, існуючи за законами фізичної природи, він не здатен розвиватися за законами соціальної природи, тобто шляхом еволюції в соціумі, так, як це відбувається з людиною.

Отже, між штучним інтелектом і людиною є межа, яку ІІІ ніколи не зможе подолати, — це воля і свідомість. Як би не вдосконалювався штучний інтелект у майбутньому, він не зможе перейти цю межу та набути волі і свідомості, які надають властивостей суб'єктності. Образно кажучи, інструмент для людини не може існувати поза людиною або стати над людиною.

Суб'єктність людини, тобто здатність керуватися волею і свідомістю, — це соціальний феномен, що виникає внаслідок природної еволюції людини як соціальної істоти. Суб'єктність людини утворюється внаслідок її соціалізації в суспільстві. Без такої соціалізації, яка формує у людини волю і свідомість, не може виникнути суб'єктність.

Про це свідчить такий факт: людські діти-мауглі, тобто діти, які не пройшли процес соціалізації, так і не стають суб'єктами, що мають волю і свідомість. Хоча вони й народжені людьми, в яких природна еволюція заклала **здатність** соціалізуватися і бути суб'єктами, але з певних причин не пройшли процес соціалізації в людському суспільстві, а тому не стали суб'єктами.

Штучний інтелект як штучний феномен, створений людьми за законами фізичної природи, не може мати здатності існувати за зако-

⁴ Pober J., Schwitzgebel E. Substrate flexibility and the Copernican principle of consciousness. In draft. May 28, 2026.

нами соціальної природи подібно до того, як її має людина внаслідок природної еволюції. А це означає, що ШІ не може стати суб'єктом, що утворюється внаслідок соціалізації.

Нерозуміння цієї закономірності нагадує «логіку» людей, які, вперше побачивши автомобіль, що рухався, реагували на нього, як на якусь незвичайну живу істоту («чортопхайку»).

Згідно із соціальним натуралізмом, будь-який інструмент, зокрема й штучний інтелект як цифрове знаряддя праці, як би його не вдосконалювали, не здатний пройти соціалізацію і тому не може мати волю і свідомість, оскільки їх може мати лише людина, яка є соціальною істотою, що здатна існувати за законами соціальної природи. А ШІ не може існувати за законами соціальної природи і мати волю і свідомість — він існує за законами фізичної природи, як і всі інші інструменти в руках людей.

Звідси випливає, що на відміну від природного інтелекту, притаманного людині, яка має волю і свідомість, здобуті в результаті соціалізації, і тому є суб'єктом, **штучний інтелект — це алгоритм, притаманний «машині», що не має і не може мати волі і свідомості і тому не здатна бути суб'єктом.** Природний інтелект проявляється в поведінці людини, що керується волею і свідомістю. А штучний інтелект проявляється в дії «машини», що керується заданим їй алгоритмом.

Очевидно, що для соціальної практики постає проблема: як можна відрізнити штучний інтелект, втілений у «машині», від природного інтелекту людини?

Штучний інтелект — це продукт творення (креації), витвір рук людських, а природний інтелект людини — це продукт еволюції людства.

Якщо природний інтелект притаманний лише людині, яка має волю і свідомість, то цілком логічно припустити, що штучний інтелект має проявлятися у вигляді дій, які не є проявом волі і свідомості.

У соціальній практиці є давно відома аксіома: поведінка (дія), яка є проявом волі і свідомості, є соціальною поведінкою (дією), що

визначається, зокрема в контексті юстиції, як поведінка в стані **осудності**. Згідно із соціальним натуралізмом, осудність — це здатність керуватися законами соціальної природи, і ця здатність виникає в людини внаслідок її соціалізації. А поведінка, яка не є проявом волі і свідомості, не є соціальною поведінкою (дією) і визначається, зокрема в контексті юстиції, як поведінка в стані **неосудності**. Неосудність — це нездатність людини керуватися законами соціальної природи.

Виходячи з цього, можна сконструювати такий **тест для розрізнення проявів штучного інтелекту і природного інтелекту**: поведінка (дія), що має ознаки осудності, — це прояв природного інтелекту, а поведінка (дія), що має ознаки неосудності, — це прояв штучного інтелекту.

Методика виявлення ознак осудності і неосудності для розрізнення проявів природного інтелекту і штучного інтелекту може бути розроблена на основі досвіду виявлення ознак осудності і неосудності в експертній практиці, зокрема в кримінальній юстиції.

Отже, цей тест можна використати, зокрема, для розрізнення (розпізнавання) поведінки (дії) людини, наділеної природним інтелектом, і поведінки (дії) «машини», наділеної штучним інтелектом.

На відміну від людини, наділеної природним інтелектом, «машина», що наділена штучним інтелектом, ніколи не буде здатна до поведінки (дії), яка була б проявом свободи волі і креативності свідомості.

Згідно із соціальним натуралізмом, відмінна риса людини як соціальної істоти — це наявність у неї волі і свідомості, що робить її здатною приймати політичні, економічні, правові, моральні та інші рішення, які мають соціальне значення, і діяти відповідно до них. Штучний інтелект не може мати волі і свідомості. З цього випливає, що він не здатний приймати рішення, які мають політичне, економічне, правове, моральне та інше соціальне значення, і діяти відповідно до них. Так само як і неосудна людина.

Тобто робот-гуманоїд, наділений штучним інтелектом, як би він не вдосконалювався в

майбутньому, завжди буде проявляти себе в поведінці (дії), як неосудна людина. За цією ознакою можна буде завжди розпізнати його і відрізнити від людини.

Неосудність робота-гуманоїда, наділеного штучним інтелектом, і є тією властивістю, яка визначає межу можливостей ШІ, — неможливо створити штучний інтелект, який би мав осудність.

Завдяки неосудності робот-гуманоїд, наділений штучним інтелектом, є інструментом, придатним для використання, причому не лише для вчинення добра, а й для вчинення зла. Так само як інструментом у руках людей може стати неосудна людина.

Інструментальна концепція штучного інтелекту вказує на **контрольованість** ШІ людиною. Це означає, що вийти з-під контролю штучний інтелект може лише з вини людей, які можуть і мають його контролювати. Якщо ШІ вийде з-під контролю, внаслідок чого буде заподіяно шкоду кому-небудь, то відповідальність за це настане для того, хто міг і мав забезпечити контроль, але не зробив цього.

Звідси випливає цілком природна необхідність впровадження в соціальну практику **презумпції відповідальності (правової чи моральної) творців штучного інтелекту, а також тих, хто його експлуатує, за його безпечне і нешкідливе функціонування, оскільки зазначені особи, згідно з концепцією «людина з інструментом ШІ в руках», можуть і мають контролювати функціонування ШІ з метою забезпечення його безпечності і нешкідливості.**

Згідно із соціальним натуралізмом, штучний інтелект, тобто цифрове знаряддя праці, може вдосконалюватися лише в межах фізичних властивостей *інструмента*, що діє в руках людей, які використовують його згідно зі станом їхньої волі і свідомості: або для вчинення зла, або для вчинення добра.

Отже, ніякий штучний інтелект не здатний автономно вчиняти злочини проти людства, як би він не вдосконалювався в майбутньому, оскільки він не має і не може мати власної волі і свідомості. Але ШІ може бути викорис-

таний людьми як досконалий інструмент для вчинення таких злочинів. Звідси можна вивести імператив: *«не треба боротися проти штучного інтелекту, а слід боротися проти людей-свавільників, які можуть використати його для вчинення зла».*

Відповідно до положень соціопатології, заснованої на ідеях соціального натуралізму, штучний інтелект, не маючи свободи волі і креативної свідомості, не може самостійно творити будь-яке зло чи породжувати інші соціальні патології, — він є лише інструментом у руках людей, здатних творити зло з використанням ШІ.

Сьогодні цілком доречними є прогнози, що ШІ в руках зловмисників може бути використаний як інструмент для захоплення влади над людьми і цілими народами. Крім того, в руках соціопатів штучний інтелект може стати ідеальним інструментом для спричинення різноманітних соціальних аномалій: авторитаризму, воєн, експлуатації людини людиною, криміналізму тощо.

Звісно, для протидії таким зловживанням інструментами ШІ мають бути застосовані правові і моральні засоби, які впливали б на волю і свідомість тих, хто ці зловживання здатний практикувати. Людство може і має розробити правила використання інструментів ШІ, які б забороняли зловживання цими інструментами.

Згідно з натуралістичним світоглядом, заради добробуту й безпеки людство, використовуючи інструменти штучного інтелекту, має керуватися принципом верховенства законів фізичної, біологічної і соціальної природи, а не принципом верховенства алгоритмів ШІ.

Штучний інтелект потребує людини з новою соціальною культурою, людини, пристосованої до співжиття в парі з ШІ. «Основою» такої людини має бути воля і свідомість, узгоджені із законами фізичної, біологічної і соціальної природи, оскільки саме це створює імунітет проти «ШІ-зації» людини, тобто перетворення її на споживача, залежного від ШІ, який втратив свободу волі і креативність свідомості. Це певний виклик для інститутів соціалізації людини — сім'ї, школи, університетів, просвіт-

ницького руху тощо. Очевидно, має бути запроваджена соціалізація людей, заснована на принципі верховенства законів фізичної, біологічної і соціальної природи, для створення в них імунітету проти формування залежності від «верховенства ШІ».

Згідно з інструментальною концепцією штучного інтелекту, яка впливає із соціального натуралізму, ШІ може і має використовуватися як *інструмент* для забезпечення миру, безпеки й добробуту кожної людини і всього людства, а це можливо лише за умови відповідного розвитку людського фактора — соціальної культури людей, які використовують штучний інтелект.

Людство може і має знайти спосіб використання штучного інтелекту для запобігання соціальним аномаліям — кризам, війнам, конфліктам, злочинності, аморальності, деградації тощо.

Завдяки соціальному комплексу «людина з інструментом ШІ в руках» спосіб життя людей, безумовно, зміниться, оскільки їм доведеться пристосовуватися до нового життя — життя з використанням інструмента ШІ. Таким є закон соціальної природи. Змінилося ж життя, наприклад, у зв'язку з появою в руках людей палиці, колеса, електрики чи Інтернету. Зокрема, **зміняться політика, економіка, право, мораль, культура, наука тощо.** Очевидно, зміняться й самі люди, пристосовуючись до життя з використанням ШІ. Але як саме це все зміниться: на краще чи на гірше — це вже залежить від стану людського фактора, тобто від соціальної культури людей, які використовуватимуть ШІ.

Страх, що штучний інтелект неодмінно позбавить людей можливості знайти своє місце в житті суспільства через знецінення їхньої соціальної ролі, в тому числі внаслідок скорочення робочих місць, є невиправданим. Як свідчить історичний досвід, існує закономірність: поява нового знаряддя праці не знецінює людський фактор, зокрема не позбавляє людей можливості й необхідності працювати, а лише змінює характер праці, до чого люди можуть і мають пристосовуватися. Тобто нове знаряддя праці

диктує природну можливість і необхідність вдосконалення людського фактора для того, щоб працювати і жити по-новому.

Стурбованість можливістю використання ШІ проти інтересів людей і народів не є безпідставною. Однак, згідно із соціальним натуралізмом, людство здатне пристосовуватися до життя з використанням ШІ так, щоб це відбувалося в інтересах усіх людей і народів. Як це вже було у зв'язку з використанням каменя, колеса, машин чи Інтернету. Але для цього має належним чином розвиватися соціальна культура людей, яка протистоятиме їх соціопатизації. Оскільки саме соціопатизовані люди (соціопати) здатні обернути використання можливостей штучного інтелекту проти інтересів людей і народів.

Людство має дбати про те, щоб штучний інтелект не був використаний соціопатами як інструмент для вчинення не добра, а зла.

Також слід мати на увазі небезпеку деградації людини, якщо вона користується ШІ не як володар над інструментом, а стає його рабом, потрапляючи в залежність від ШІ, тобто перекладаючи на нього власні функції свободи волі і креативної свідомості, які вона як соціальна істота не має відчужувати. Для протидії цьому небезпечному ефекту слід створювати для людини такі умови життя, за яких формуватиметься природна необхідність у використанні власної волі і свідомості при користуванні ШІ. Це вже проблема соціалізації людини, яка має вирішуватися, зокрема, на державному рівні.

І ще один аспект сутності штучного інтелекту, що має значення для його практичного використання людьми. **Те, що генерує ШІ, не є відображенням природної реальності, а є відображенням штучно створеної людьми віртуальності.** ШІ не бачить і не може бачити природну реальність, як її бачить людина з природним інтелектом.

Звідси й впливає непереборна відмінність між контентом, згенерованим ШІ, і відображенням, що виникає в головах людей завдяки здатності свідомості бачити природну реальність. Це також є критерієм для розрізнення ШІ і природного інтелекту людини, який має значення для соціальної практики.

Слід ще раз підкреслити, що впровадження в суспільне життя людей штучного інтелекту як цифрового знаряддя праці, а також утворення соціального комплексу *«людина з інструментом III в руках»*, породжує необхідність подальшого розвитку людського фактора — соціальної культури людей, придатної для забезпечення правильного використання III, тобто використання з метою соціального прогресу людства і підвищення добробуту.

Для цього, згідно із соціальним натуралізмом, держава та інші суспільні інституції мають забезпечувати розвиток **людського фактора**, а саме: культивувати соціальну (зокрема, політичну, економічну, правову, моральну) культуру людей, засновану на принципі верховенства законів соціальної природи.

Людство, отримавши величезні можливості, які надає штучний інтелект, без вдосконалення людського фактора (соціальної культури людей) може опинитися, як образно висловився лауреат Нобелівської премії Джеффри Хінтон, всередині «машини без керма», що рухається на великій швидкості. По-іншому бачить перспективу розвитку III американський філософ, дослідник штучного інтелекту Рей Курцвейл⁵. Він пророкує настання епохи сингулярності, до якої начебто веде розвиток III. Тобто, з його точки зору, цей розвиток здатен створити ситуацію, коли III вийде за межі чинних сьогодні законів фізичної, біологічної і соціальної форм природи і таким чином стане якимось «поза-межним». Проте, згідно з натуралістичним світоглядом, реальності, яка існувала б поза законами природи, бути не може. Існувати може реальність з новими можливостями життя людей за законами природи, яка виникне внаслідок розвитку комплексу *«людина з інструментами III в руках»*. Інакше кажучи, виникне не епоха сингулярності («поза-межності») III, а епоха експансивності (розширення) в узгодженні із законами природи можливостей людини, яка має в руках інструменти штучного інтелекту.

⁵ Див., напр., Курцвейл Р. *Сингулярність уже близько. Коли ми об'єднаємося з III*. Київ, Лабораторія.ua, 2026.

Аналогічно тому, як це сталося, наприклад, з винаходом мікроскопа чи телескопа.

Для того, щоб адаптуватися до життя, в якому діє чинник *«людина з інструментом III в руках»*, політика, економіка, право, мораль, а також релігія, філософія, наука, мистецтво тощо, мають засновуватися на натуралістичному світогляді, здатному виробити імунітет до ураження людей сваволею й ілюзіями та забезпечити культивування соціальних цінностей, узгоджених із законами соціальної природи.

Вочевидь, існує закономірність: чим краще люди пристосуються до життя з використанням інструментів III, утворюючи соціальний комплекс *«людина з інструментом III в руках»*, тим кращим буде їхнє життя. Виникнення соціального комплексу *«людина з інструментом III в руках»* породжує необхідність вдосконалення людського фактора — соціальної культури людей, які використовуватимуть штучний інтелект. Інакше III опиниться в руках соціопатів, тобто людей, уражених сваволею й ілюзіями, і тоді штучний інтелект стане інструментом небезпечної поведінки, яка продукує соціальні аномалії, зокрема кризи, війни, конфлікти, злочинність, аморальність, деградацію тощо.

Згідно із соціальним натуралізмом, без розвитку людського фактора — соціальної культури людей — усі інші засоби протидії злу, вчиняваному з використанням штучного інтелекту, будуть неефективними.

Це стосується України, так само як і всіх інших країн. Культивування соціальної культури громадян є однією з умов для існування вільної, сильної і заможної України. Штучний інтелект, як цифровий засіб праці, має бути належним чином використаний для цього. Тому неодмінно слід забезпечити розвиток людського фактора — соціальної (тобто політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян, — від якого залежить, як буде використано III — для добра чи для зла.

Долю людей і народів визначає не штучний інтелект, а людський фактор, поєднаний з інструментом III.

Oleksandr M. Kostenko

Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9601-775X>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A VIEW THROUGH THE LENS OF SOCIAL NATURALISM

The article, in the light of social naturalism, examines the problems of identifying the essence of the phenomenon of artificial intelligence, as well as determining its role and possibilities when used in social life. The author proves that artificial intelligence is a digital tool, that is, a mere implement in the hands of people, which they use in accordance with their social culture. Thanks to the appearance of this digital tool, a new social complex is being created — “a person with the tool “artificial intelligence” in their hands”, which is already affecting social life. The illusion that artificial intelligence can have the properties of a subject and is able to get out of the power of a person, to rise above them, is exposed. The author concludes that, provided that social culture is developed, artificial intelligence can and should be an effective tool in the hands of people, which will contribute to the well-being and social progress of humanity in general and the people of Ukraine in particular.

Keywords: artificial intelligence, naturalistic worldview, social naturalism, instrumental concept.

Cite this article: Kostenko O.M. Artificial intelligence: a view through the lens of social naturalism. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2026. (8): 3—11. <https://doi.org/10.15407/visn2026.08.003>